

בעקבות הבעש"ט דימויים, תיאולוגיה והיסטוריה פרופ' יונתן מאיר

שיעור 1: דמותו המיתולוגית של הבעש"ט

גרשם שלום, השלב האחרון: מחקרי החסידות של גרשם שלום, בעריכת דוד אסף ואסתר ליבס (מאגנס, 2008), עמ' 138

אכן ר' ישראל בעל שם טוב, האיש שעל פי קני המידה הרבניים המסורתיים של לומדות לא היה "רב" כלל, הטביע את רישומו, רישום קיים ועמוק, על רבים על ידי הצירוף הסגולי של תכונות מאגיות וכריזמטיות וכישורו להכניס דבריו בלב המון העם. אין ספק בלבי כי צירוף זה הוא בעל חשיבות מכרעת להבנת אישיותו ההיסטורית ודיוקנו הרוחני של הבעש"ט. בצירוף זה נרקם גם אותו חוט של חסד שגרם לחייו כי ימשכו ללא מחיצה אל תוך האגדה שנקמה עליו.

חומר היסטורי על שבחי הבעש"ט, הספרייה הלאומית בירושלים, ארכיון גרשם שלום, 401599, תיק 202

וכן נוכל להגיד על ישראל בעל שם טוב, מה שאמר אחד מגדולי המשוררים על טולסטוי, כי דרך חייו הובילה ללא מחיצות אל האגדה שנקמה עליו

אגרת הקודש של הבעש"ט, בתוך: ספר בן פורת יוסף (קארעץ תקמ"א), ק ע"א-ע"ב

כי בר"ה שנת תק"ז עשיתי השבעת עליית הנשמה כידוע לך וראיתי דברים נפלאים במראה מה שלא ראיתי עד הנה מיום עמדי על דעתי. ואשר ראיתי ולמדתי בהעלות לשם בלתי אפשר לספר ולדבר אפילו פה אל פה. אך בחזירתי לגן עדן התחתון וראיתי כמה נשמות החיים והמתים הידועים לי ושאינם ידועים

לי בלי שיעור ומספר ברצוא ושב לעלות מעולם לעולם דרך העמוד הידוע ליודעי ח"ן בשמחה רבה וגדולה אשר ילאה הפה לספר וכבד אוזן הגשמי לשמוע, וגם רשעים רבים חזרו בתשובה ונמחל להם עוונותיהם באשר שהי' עת רצון גדול שגם בעיני יפלא מאוד שכמה וכמה נתקבלו בתשובה שגם אתה ידעת אותם, והי' ביניהם גם כן שמחה רבה עד מאוד ועלו גם כן בעליות הנ"ל, וכולם כאחד בקשו ממני והרצו בי עד בוש באמרם לרום מעלת כבוד תורתך חננך ה' בנינה יתירה להשיג ולדעת מענינים האלה, עמנו תעלה להיות לנו לעזר ולסעד, ומחמת השמחה הגדולה שראיתי ביניהם אמרתי לעלות עמהם.

וראיתי במראה כי הס"מ עלה לקטרג בשמחה גדולה אשר לא היה כמוהו, ופעל פעולותיו גזירות שמד על כמה נפשות שיהרגו במיתות משונות, ואחזתני פלצות, ומסרתי ממש נפשי ובקשתי ממורי ורבי שלי שילך עמי, כי סכנה גדולה לילך ולעלות לעולמות העליונים, כי מיום היותי על עמדי לא עליתי בעלי' גדולות כמוהו. ועליתי מדרגה אחר מדרגה, עד שנכנסתי להיכל משיח, ששם לומד משיח תורה עם כל התנאים והצדיקים וגם עם שבעה רועים ושם ראיתי שמחה גדולה עד מאוד ואיני יודע לשמחה זו מה היא עושה, והייתי סובר שהשמחה זו ח"ו על פטירתי מהעה"ז [מהעולם הזה], והודיעו לי אח"כ שאיני נפטר עדיין כי הנאה להם למעלה כשאני מייחד יחוד' למטה ע"י תורתיהם הקדושה, אבל מהות השמחה איני יודע עד היום הזה. ושאלתי את פי משיח אימתי אתי מר? והשיב לי: בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם, ויפוצו מעינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת ויוכלו גם המה לעשות יחודים כמוך, ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה. ותמהתי ע"ז מאוד והיה לי צער גדול באריכות הזמן כל כך מתי זה אפשר להיות.

שיעור 2: שברירים היסטוריים ותיאולוגיים

אגרת הקודש של הבעש"ט, בתוך: ספר בן פורת יוסף (קארעץ תקמ"א), ק"ע"א-ע"ב

כי בר"ה שנת תק"ז עשיתי השבעת עליית הנשמה כידוע לך וראיתי דברים נפלאים במראה מה שלא ראיתי עד הנה מיום עמדי על דעתי. ואשר ראיתי ולמדתי בהעלות לשם בלתי אפשר לספר ולדבר אפילו פה אל פה. אך בחזירתי לגן עדן התחתון וראיתי כמה נשמות החיים והמתים הידועים לי ושאינם ידועים לי בלי שיעור ומספר ברצוא ושב לעלות מעולם לעולם דרך העמוד הידוע ליודעי ח"ן בשמחה רבה וגדולה אשר ילאה הפה לספר וכבד אוזן הגשמי לשמוע, וגם רשעים רבים חזרו בתשובה ונמחל להם עוונותיהם באשר שהי' עת רצון גדול שגם בעיני יפלא מאוד שכמה וכמה נתקבלו בתשובה שגם אתה ידעת אותם, והי' ביניהם גם כן שמחה רבה עד מאוד ועלו גם כן בעליות הנ"ל, וכולם כאחד בקשו ממני והרצו בי עד בוש באמרם לרום מעלת כבוד תורתך חננך ה' בנינה יתירה להשיג ולדעת מענינים האלה, עמנו תעלה להיות לנו לעזר ולסעד, ומחמת השמחה הגדולה שראיתי ביניהם אמרתי לעלות עמהם.

וראיתי במראה כי הס"מ עלה לקטרג בשמחה גדולה אשר לא היה כמוהו, ופעל פעולותיו גזירות שמד על כמה נפשות שיהרגו במיתות משונות, ואחזתני פלצות, ומסרתי ממש נפשי ובקשתי ממורי ורבי שלי שילך עמי, כי סכנה גדולה לילך ולעלות לעולמות העליונים, כי מיום היותי על עמדי לא עליתי בעלי' גדולות כמוהו. ועליתי מדרגה אחר מדרגה, עד שנכנסתי להיכל משיח, ששם לומד משיח תורה עם כל התנאים והצדיקים וגם עם שבעה רועים ושם ראיתי שמחה גדולה עד מאוד ואיני יודע לשמחה זו מה היא עושה, והייתי סובר שהשמחה זו ח"ו על פטירתי מהעה"ז [מהעולם הזה], והודיעו לי אח"כ שאיני נפטר עדיין כי הנאה להם למעלה כשאני מייחד יחוד' למטה ע"י תורתיהם הקדושה, אבל מהות השמחה איני יודע עד היום הזה. ושאלתי את פי משיח אימתי אתי מר? והשיב לי: בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם, ויפוצו מעינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת ויוכלו גם המה לעשות יחודים כמוך, ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה. ותמהתי ע"ז מאוד והיה לי צער גדול באריכות הזמן כל כך מתי זה אפשר להיות.

משה חיים אפרים מסדילקאב, דגל מחנה אפרים (קארעץ תק"ע), קיד ע"א-ע"ב

פעם אחת עמדתי לפניו במוצאי ר"ה וסיפר האיך מתנהג שם וסיפר שעומדים שם לפני המלך המשפט אבות העולם ומסופק אני אם אמר כל השבעה רועים עם אברהם יצחק ויעקב ומגישים הזכיות של ישראל וגם מרע"ה עומד שם והוא כמו סרסור פונה אנה ואנה ומכניס הזכיות ורואה בחכמה ובמחוג שלא יבואו המקטריגים והעונות ח"ו זה תוכן דבריו אע"פ בשינה לשונו הטהור מעט ואח"כ שאל אותי אם מעשה יפה היא מה שסיפרתי.

משה חיים אפרים מסדילקאב, דגל מחנה אפרים (קארעץ תק"ע), קיד ע"א-ע"ב

אור יום ב' פרשת פנחס תקמ"א ראיתי את אא"ז [אדוני אבי זקני] זלה"ה וקרבתי את עצמי פא"פ [פנים אל פנים] ממש יחד ידבקו וחיבק אותי ואמר לי בזה הלשון: טבעך וטבעי יצאו בעולם. הבע"ש שלי ושמך הטוב. שאתה תהיה עובד ה' ולומד ואומר תורה לישראל ושם היה עומד איש א' מהארחים החשובים הרגילים לבוא לצדיקים לשמוע מהם והרכין אא"ז זלה"ה את ראשו אליו ונענע בראשו כלומר כה יהיה בוודאי ואני עומד על הספסל ורואה את נענועי ראשו.

משה חיים אפרים מסדילקאב, דגל מחנה אפרים (קארעץ תק"ע), קיד ע"א-ע"ב

ראיתי בחלום שהדבקתי א"ע [את עצמי] גופי בגופו הקדוש ובתוך זקנו דיקנא קדישא. ואח"כ שמעתי שאומרים הציבור י"ג מדות ה' אל רחום וכו' והתחלתי גם אנכי לומר בתוך הפה ולא בחיתוך שפתיים כי אמרתי הלא זה ממש י"ג מדות שאני בתוך דיקנא קדישא שלו.

משה חיים אפרים מסדילקאב, דגל מחנה אפרים (קארעץ תק"ע), קיד ע"א-ע"ב

ראיתי בחלום שאא"ז זלה"ה קירוב אותי למאוד וחיבק ונישק אותי.

שיחות הר"ן, אב"ן שתיה (אבן שתיה, תש"ע), סימן קלח, עמ' קמא

ואמר אז שהוא בעצמו עיקר התעוררותו לעבודת השי"ת באמת, היה על ידי סיפורי מעשיות מצדיקים. וסיפר שבבית אביו ואמו הצדיקים ז"ל היו שכחים שם כל הצדיקים. כי כל הצדיקים היו מצויים בקהילת מעזיבז מחמת שהוא מקום הבעש"ט ז"ל [היינו, באו לקברו], ורובם ככולם נתאספו בבית אביו ז"ל, ושמע הרבה מעשיות מצדיקים ועל ידי זה היה עיקר התעוררותו להשם יתברך, עד שזכה למה שזכה'

ליקוטי מוהר"ן, תניינא מ (אוסטרהא, תקע"א), ע"א (תורה מח)

ומה עשה הבעש"ט זצ"ל על הים כשהסיתו הבעל דבר לעבור על דת ח"ו. ומזה תבין עד היכן אתה צריך להתחזק ובלוי לייאש עצמך

שיעור 3: בסבך שבחי הבעש"ט

שבחי הבעש"ט - מהדורה מוערת ומבוארת ע"י אברהם רובינשטיין, הקדמת המדפיס (הוצאת ראובן מס, 2005), עמ' 23

אמר המדפיס הנה אחרי שהגיעו כתבי קדש אלו לידי מנפלאות ה' אשר גילה ע"י עבדיו הקדושים ובעז"ה אין דור שאין בו צדיקים מפורסמים כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול ואחרי רואי גודל ורב התועליות הנמשכים מזה בפרט כמ"ש בפנים כי הבעש"ט אמר שהעוסק בשבחי הצדיקים הוא כאלו עוסק במעשה מרכבה ודעת לנבון נקל להבין טעמו ונימוקו הגם כי גבוה מעל גבוה שומר

שבחי הבעש"ט - מהדורה מוערת ומבוארת ע"י אברהם רובינשטיין, הקדמת המדפיס (הוצאת ראובן מס, 2005), עמ' 41-43

מעשה ברבי אדם שממנו באו הכתבים לבעש"ט. הסעודה

שמעתי מהרב ר' שמעון הרב דק"ק ראשקוב בן הרב דק"ק פולנאי מעשה שהיה איש אחד ונקר' שמו ר' אדם וממנו באו הכתבים לבעש"ט כי בא פ"א למערה אחת ומצא שם כתבים שהם רזין וסתרו דאורייתא, פ"א ביקש ר' אדם הנ"ל את הקיסר על סעודה אחת והבטיח לו הקיסר. והוא היה דר בבית קטן מאוד והסעודה הי' שראה מלך א' הכין סעודה בשביל מלך אחד והיה ההכנה שני שנים, בכדי שבתוך זמן זה יבנה פלטרין גדולים ועשה עליות של זכוכיות טוב שקורין קריסטאל טוב ומהודר ועל העליות הולכת אמת המים ודגים משוטטין במים הנ"ל לכאן ולכאן והכין קרידענצין של כסף וזהב ואכילה ומשקאות ומשרתים לפי כבוד המלך והגבילו זמן על איזה יום שיבא מלך הנ"ל לסעודה ועל יום זה ביקש ר' אדם הנ"ל את הקיסר שלא יסע הקיסר על סעודה כי יהי' לו בושה שידע שאין לו לא פלטרין ולא סעודה והקיסר לא שמע אליו ונסע ובדרך פיתה אותו ג"כ שיחזרו לחצר הקיסר ולא שמע אליו ג"כ ואעפ"כ שלח שר אחד לראות אם הכין מה לסעודה ואם יש מקום בביתו ובא השליח ואמר שבית קטן יש לו כמו שהי' מקודם ואעפ"כ נסע הקיסר וכשבא סמוך לעיר שלח עוד שליח והשיב תשובה כבראשונה וכשבא הקיסר לרחוב שדר שם ר' אדם ראה פלטרין גדולים וחצר גדול ונכנס לחצר עם שריו ועבדיו ומיד לקחו העבדים את כל הסוסי' להעמיד אותם ברפתים ועבדו המשרתים כל או"א על מה שנתמנה רק שהיו כולם אלמים ואכלו ושתו כל טוב ואמר להם ר' אדם אכלו ושתו כרצונכם רק שלא יקח אחד מכם מכאן שום כלי מהכלים ואח"כ אמר ר' אדם כאו"א מה שירצה יאמר לפני דבר זה אני רוצה ויניחו ידו בכיס שבבגדי' שלו וימצ' אותו דבר והתחיל הקיס' ואח' דבר ומצא בכיס בגד שלו וכן עשו כל שרי מלוכה וכשהגיע לאותו השר שונא ישראל אמר ג"כ איזה דבר ואמר לו שים ידך בכיס הבגד שלך וכשנתן ידו בתוך כיס של בגד שלו טינף את ידו והוציא את ידו מטונף בצואת אדם והי' סרחון גדול וציוה הקיסר לדחות אותו לחוץ ורחץ את ידו במי' ולא הועיל והתחיל להתחנן לפני ר' אדם ואמר לו ר' אדם אם תקבל עליך שלא תהי' יותר שונא ישראל מטב ואם לאו יהיו ידיך מטונפים כל

ימי חייו וקיבל עליו ואמר אין לך תקנה כי אם יהודי אחר ישתין על ידך וכזה תרחץ ויועיל לך וכך הי' והקיסר נטל שני כוסות מקראדעניץ אחד וטמן בחיקו ואחר שנסע הקיסר נעלמו הפלטרין ולא נחסרו בו כי אם שני כוסות ומה שאכלו ושתו וכשהגיעו הגזעטין בעולם על החידוש שנעשה שנעלמו הפלטרין עם כל ההכנות וחזרו הפלטרין הכל בשלימות רק שנחסרו שני כוסות ומה שאכלו ושתו וכשהגיעו הגזעטין להקיסר שלח איגרת להמלך הנ"ל וכתוב בתוכו יש אצלי יהודי א' שהביא לנו הפלטרין שלך ואנו אכלנו הסעודה שהכנת ולסימן אני שולח לך שני כוסות שלך.

שבחי הבעש"ט - מהדורה מוערת ומבוארת ע"י אברהם רובינשטיין, הקדמת המדפיס (הוצאת ראובן מס, 2005), עמ' 133-134

מעשה שבא שבתי צבי לבקש ממנו תקנה

ועוד סיפר לו ר' יואל הנ"ל שבא ש"צ לבעש"ט לבקש ממנו תקנה ואמר ר' יואל בזה"ל שהתקון הוא להתקשר נפש בנפש רוח ברוח נשמה בנשמה והתחיל להתקשר עמו במתון כי הי' ירא כי הי' רשע גדול פ"א ישן הבעש"ט ובא ש"צ ימ"צ ופיתה אותו ח"ו והשליך אותו בהשלכה גדולה עד שנפל לשאול תחתיו והציץ הבעש"ט מקום חניתו וראה שהוא עם יש"ו על לוח אחד שקורין טאביל וסיפר שהבעש"ט אמר שהי' בו ניצוץ קדוש ותפסו הס"מ במצודתו ר"ל ושמע הבעש"ט המעשה איך הי' הנפילה שלו ע"י גדלות וכעס ואני מתרשל לכתוב אפשר שאכתוב לידע איך עמוק הגאווה.

יוסף פרל, מגלה טמירין (וינה 1819), איגרת קמז

אוי נא לנו נפלה עטרת ראשינו, רבינו מאור עינינו נסתלק בלילה העברה, ואכתוב לך קצת מהסתלקותו, כאשר חזרנו מקאלנע, היה רבינו הקדוש מנושא מאד בחדוה גדולה, וישבנו אצלו אחר קידוש לבנה, והיה בחדוה אשר לא ראינו אותו כך מימינו. והצדקנית הרבנית תחי' הלכה בעצמה להמרתף, והביאה לנו יין כרצונינו, ושתינו וזמרנו הרבה שפטרנו את הדישפאליר מסביבותינו, וכאשר ראינו שרבינו הקדוש בחדוה גדולה מאד, החזקנו עצה לגלות לו כל העסק מהגויה, כי ביום העבר היה לנו ידיעה ממנה שבאה כאשר כתבתי לך, וספרנו לו איך הדבר עומד כעת, ואמר לנו, שוטים אתם סוברים שאתם מספרים לי איזה דבר חדש, אל יהיה לכם עצבות, ולקח הכוס שהיה עומד אצלו בשאפי, ומילא את הכוס בעצמו עם יין, ואמר אני שותה על השר מקריפען, שתו גם אתם עליו, ושתינו, ואח"כ רקדנו בעיגול, ונאבדה העצבות מאתנו מכל וכל, ואחר הרקדה שתה כוס שני על הרשע מרדכי גאלד, ושתינו גם אנחנו ורקדנו, וכך שתינו ארבעה פעמים עם הרקדות בינתיים, והיה מנשא ראש כולנו,

ואח"כ ציוה לעשות טשאי', ושטה טשאי' ולקח המעלה עשן, והלך לבית הכסא, ואנחנו רקדנו וזמרנו בבית, ובפעם אחד נפל לי על המוח, שרבינו הקדוש עדיין לא בא מבית הכסא ונתדמה לי ששהה את עצמו הרבה מאוד, והלכתי לראות מה זאת, וראיתי שגר דולק מצד אחד, ובאמצע הבית הכסא כמו שלהבת מראה תכלת, ופתחתי את הדלת בחזקה וצעקתי גיוואלד, ובאו כל אנשי שלומינו מהבית, ולקחנו אותנו מבית הכסא, וראינו שנסתלק. וצער גדול היה לי חוץ לזה, כי בשעת הרעש כאשר נשאנו אותו להבית נגנב המעלה עשן והטשאמביר אשר הלך עמהם לבית הכסא. ומה לי לספר עוד, אנחנו הולכים כולם כעבר ובטל, כי נשארנו כטמאים.

שיעור 4: תיקון המינות ואורתודוקסיה

שבחי הבעש"ט - מהדורה מוערת ומבוארת ע"י אברהם רובינשטיין
הוצאת ראובן מס, 2005), עמ' 91-94

כך נאמר בספר השבחים:

עוד שמעתי מפיו הנ' [ר' פאלק]. פ"א [פעם אחת] ערב יום הכיפורים ראה הבעש"ט קיטרוג גדול על ישראל שיסתלק מהם תורה שבע"פ והיה מתעצב מאוד כל יום עיוה"כ. ולעת ערב כשבאו כל העיר לברכם בירך אחד או שניים ואמר לא יכולתי מחמת הצער ולא בירך אותם. והלך לבה"כ [לבית הכנסת] ואמר לפנייהם דברי כיבושין ונפל לארון הקודש וצעק ואמר ווי כי רוצים ליקח התורה מידינו איך נוכל להתקיים בין האומות אפילו חצי יום ורגזו מאד על הרבנים כי בשבילם הוא – שבודים שקר מלבם בהקדמות שקרים. ואמר כי עמדו למשפט כל התנאים והאמוראים.

אח"כ התפלל הבעש"ט ותוך כדי תפילת שמונה עשרה נכנס למצב אקסטטי והתחיל לעשות 'תנועות נוראות', 'ששחה לאחוריו עד שבא ראשו סמוך לברכיו', 'והיו עיניו בולטות ובקולו היה עושה תנועות כשור שחוט', 'והיה כך לערך שתי שעות'. לאחר המעשה סיפר הבעש"ט לקהל מה שאירע לו בעולם העליון:

והלכתי מעולם לעולם בלי שום עיכוב כל שמונה עשרה חשאי ובש"ע [ובשמונה עשרה] של קול רם הלכתי ג"כ עד שבאתי אל היכל אחד והיה לי עוד שער אחד ליכנוס שאבוא לפני השי"ת ב"ה – ובאותו היכל מצאתי תפילות של חמישים שנה שלא היה להם עלייה [...] ואמרתי לאוונות התפילות: למה לא עליתם קודם, ואמרו: כי כן נצטוונו להמתין על רומע"ל [רום מעלתו] שתוליך אותנו. ואמרתי להם: בואו עמי. והשער הי' פתוח (ואמר לאנשי עירו כי השער היה גדול ככל העולם). וכאשר התחלנו לילך עם התפילות בא מלאך אחד וסגר הדלת ותלה מסגר אחד על השער (וסיפר להם כי המסגר היה גדול כמלא מעזיבוז). התחלתי לסבב המסגר לפתוח אותו ולא יכולתי, ורצתי לרבי הידוע [אחיה השילוני] ובקשתי ממנו, ואמרתי ישראל נתונים בצרה גדולה כזו ועכשיו אין מניחים אותי ליכנס – כי בעת אחרת לא הייתי דוחק א"ע [את עצמי] לכנוס – ואמר הרב שלי – אני אלך עמך ואם יהיה אפשר לפתוח לך אפתח. וכשבא וסיבב המסגר ולא יכול ג"כ לפתוח אז אמר אלי: מה אוכל לעשות לך...

והתחלתי להתמרמר לפני רבי: איך עזבתני בעת צרה כזו. והשיב: איני יודע מה לעשות לך, אבל אני ואתה נלך להיכלא דמשיחא, אולי יהיה משם ישועה. והלכתי ברעש גדול להיכלא דמשיחא. וכשראה אותי משיח צדקיני מרחוק אמר אלי: לא תצעוק. ונתן לי שתי אותיות ובאתי לשער ות"ל [ותודה לאל] שפתחתי המסגר ופתחתי השער והולכתי כל התפילות. ומחמת אותו שמחה גדולה שנתעלו כל התפילות נשתתק פי הקטיגור ולא הוצרכתי לטעון, ובטלה הגזירה ולא נשאר כי אם הרשימה מהגזירה

שבחי הבעש"ט - מהדורה מוערת ומבוארת ע"י אברהם רובינשטיין**(הוצאת ראובן מס, 2005), עמ' 95**

הכותב מסביר שהקטרוג היה מכת שבתי צבי, היינו יעקב פראנק, ונשרפו כמה מעותקי התלמוד בשנת 1757, ומיד מוסיף שבח על שבח:

ומכח אותן שנשתמדו שמעתי מהרב דקהלתינו [גדליה מליניץ] שאמר הבעש"ט שהשכינה מיללת - ואומרת [ואמר] כל זמן שהאבר מחובר יש תקווה שיהיה לו איזו רפואה וכשחותכין האבר אין לו תקנה עולמית [פרפרזה על משפט מספר הישר] - כי כל אחד מישראל הוא אבר מהשכינה.

ליקוטי הלכות, אורח חיים, חלק שלישי, הלכות פסח, ז, אות ג

כשרוצה לזכות לאמונה שלימה צריך לו להסתכל רק על האמת ולהיות חפץ באמת תמיד ולבלי להוציא שום דבר שקר מפיו ולבלי לרמות את חבריו ומכ"ש [ומכל שכן] שלא להטעות א"ע [את עצמו]. רק יסתכל על האמת לאמתו ואז יבין שבוודאי ראוי לו להאמין בהש"י [בהשם יתברך] ובהצדיקים אמתיים, אע"פ שיש לו כמה קושיות ובלבולים שאינו יכול לתרצם אבל אעפ"כ יבין מרחוק שראוי לו להאמין (בהש"י) כי יבין שהאמת הוא כך שגם בימינו הי' הבעש"ט צוק"ל בעל מופת גדול ונורא מאד. אעפ"י שיש הרבה כופרים שמתלוצצים משבחי הבעש"ט זצ"ל, עד שכמה אנשים כשרים וצדיקים נתפסו ברשת שלהם וחולקים על מה שהדפיסו ס' שבחי הבעש"ט ז"ל. וקצת אומרים שהמופתים אמת, אבל לא היה ראוי להדפיסם ובמחילה מכבודם הגדול. גם הם שגו בזה. כי עיקר פחדם של הכשרים שאומרים שלא היו צריכים להדפיסם הוא מחמת ליצנות הכופרים והמתנגדים, אבל בשביל זה אין ראוי למנוע האמת מהחפץ באמת ויאבדו הם ואלף כיוצא בהם ודבר אחד מד"ת [מדברי תורה] אל יתבטל. כי באמת רוב הדברים הנדפסים בשבחי הבעש"ט צוק"ל רובם ככולם מספרים כל העולם מכבר והמופתים הנוראים של הבעש"ט צוק"ל מפורסמים בכל העולם ובפרט בין יראי השם וחושבי שמו. וכבר סיפר צדיק גדול א' מגדולי תלמידיו ואמר בפרוש בביה"כ [בבית הכנסת] ברבים בשעת הדרשה שבאם לא נמצא שבחי האר"י ז"ל יותר ממה שנדפסו, ראינו אנחנו מרבינו יותר מזה. כמפורסם זה הסיפור. והכלל שעיקר הוא האמת להסתכל על האמת לאמיתו כנ"ל ועי"ז יזכה לאמונה שלמה כנ"ל.

ישראל אקסנפלד, דאָס שטערנטיכעל אָדער שבת חנוכה אין מעזיביז (לייפציג, 1861), עמ' 16-17 תורגם בידי חנא שמרוק, ספרות יידיש: פרקים לתולדותיה (אוניברסיטת תל-אביב, תשל"ח), עמ' 248

בכל זאת עשה ר'... משהו שכל הרביים החסידיים עושים: הוא שיקר, אמנם בצורה שונה, לא על עשיית מופתים, הוא סיפר מעשיות, מעשיות מסבו ר'... [ישראל בעל שם טוב], ובידו תילי תילים של סיפורים משונים שאינם כלולים כלל ועיקר בספר... [שבחי הבעש"ט] (ששוחט מליניץ ושמו ר' בער אסף מכל שקרני דורו על... [הבעש"ט] ממנו, והדפיס את זה לפני שר'... התחיל לספר סיפורים). ר'... סיפר את השקרים הגדולים ביותר בארשת פנים רצינית ואדוקה, כאילו דבר אמת הוא מספר, דבר שאירע אצל... [הבעש"ט]. הוא סיפר את סיפוריו, כעשרים במספר, שוב ושוב בכל מקום, כשעדר חסידים מתאסף לשמוע אותם. זו השעה שבעלי בתים צעירים מתגייסים להיות חסידים. אף על פי שהחסידים המבוגרים יודעים את הסיפורים בעל פה מתוך כך ששמעו אותם עשר פעמים מפיו של ר'... הרי אצל צעירי החסידים זה דבר חדש לגמרי, הם מעווים את פניהם בצורה משונה (בין אם הבינו בין אם לאו, בין אם סביר להאמין או לא, הרי ר'... הנכד של... [הבעש"ט], סיפר זאת בכבודו ובעצמו – זו אמת לאמתה). ומי שאינו מוכן ח"ו לקבל את הכל כמטבע העובר לסוחר, נחשב לאפיקורס.

שיעור 5: הבעש"ט במאה העשרים

שמעון ראבידוביץ, שיחותי עם ביאליק,

בעריכת בנימין רביד ויהודה פרידלנדר (דביר, 1983), עמ' 102

את שבחי הבעש"ט ואת ספורי המעשיות [מהדורת הורודצקי] קבלתי בזמנם, והיה ברכה. המהדורות נקיות ויפות, אלא שבעיקר הדבר, תמיהני אם כדאי להוצאת ספרים כזו שלך ושל חבריך לטפל בענינים כאלה. סוף סוף, דברים כאלה לא יצאו מכלל פולקלור שמקציעים לו מקום מיוחד, וכל חשיבותו אינה בו בעצמו, אלא בדברים הנלמדים ממנו. אפשר וראוי להוצאה כ"עיינות" להוציא קובץ של מבחר ספורי חסידים, לקוטים מתוך קובצים שונים, אבל להוציא בימינו את "שבחי הבעש"ט" וכיוצא בו כמו שהוא, ואפילו בסידור חדש, – ענין זה נאה ל"בעלנים" מתמיהים. ובלחשה אומר לך כי כל הטפול והחטוט הזה בספרות החסידית שרבים להוטים אחריו בימינו ועוסקים בזה ב"דחילו ורחימו" מתוך מין דביקות משונה, – כל זה לא נהירא לי כלל ואין נפשי אל הדבר הזה. אין ספק, שזהו סימן ירידה למחשבתנו הלאומית.

שמעון ראבידוביץ, שיחותי עם ביאליק,

בעריכת בנימין רביד ויהודה פרידלנדר (דביר, 1983), עמ' 102

דוק ותמצא. סמרטוטים שבאשפה – וכזה הוא כל פולקלור – אין להם ערך אלא אם כן מטילין אותם לתוך היורה של המחשבה העליונה והופכים אותם לנייר חדש, אבל כשהם לעצמם – במה נחשבו? אתם הצעירים הניחו אפוא לאחרים לחטט באשפה. מלאכות רבות אחרות לפניכם.

שמעון ראבידוביץ, שיחותי עם ביאליק,

בעריכת בנימין רביד ויהודה פרידלנדר (דביר, 1983), עמ' 58-59

בשיחה מ-22 ביוני 1923 התמרמר ביאליק על תוכני הוצאת עיינות והתחיל לצעוק: 'אתם מביאים אותנו על הישנות, מחזירים אותנו לישן. הלא יקום דור אשר ירח ממנו כאשר נגיש לו כל הספרים האלה, הם לא יחפצו להסתכל בפנינו. הם ימיתו אותנו כאשר נבוא אליהם בדברים אלה' (שם, עמ' 58). על סיפורי המעשיות של ר' נחמן אמר שהוא ספר ללא טעם וללא ריח (גם אם התפעם מהמודרניות שלו), ועל שבחי הבעש"ט אמר 'שאיזה שיכור ואיזה שוטה חיבר...', והוסיף:

ואתם מבקשים להכניס לתוך העם ובתי הספר את כל הדברים האלו?! למה לנו כל הדרעק הזה? והוא הורודצקי, החסיד השוטה מאמין בזה, מאמין בחסידות. פרץ ירק על החסידות. גם ברדיצ'בסקי כך – הוא ביקש באמת את האלילות והיוונות, מה לו ולחסידות? והוא הורודצקי מאמין באמת. והן הוא אוכל טרפות בוודאי, בועל ארמית אולי.

שמעון ראבידוביץ, שיחותי עם ביאליק,

בעריכת בנימין רביד ויהודה פרידלנדר (דביר, 1983), עמ' 67

הביקורת ברורה – אך ביאליק גם היה חתום על חוזה להוצאת אנתולוגיה חסידית מקיפה! מה דעתו על כך? בשיחה מ-14 בדצמבר 1923 אמר דברים חדים כתער על עצם מעשה הכינוס החסידי:

צריך להקדיש לחזיון כחסידות קומפנדיום (תמצית) גדול בארבעה-חמישה כרכים און געענדיגט, אז, נאכהער זאל ניט זיין מעהר וואס צו ריידען, און א סוף זאל דאס נעהמען... (וזהו זה, ולאחר מכן אין לדבר בזאת יותר, סוף לענין). ולא שכל אחד ואחד יבוא ויוסיף, יבוא ויחדש עד אין סוף. [...] צריך לחבר קומפנדיום אחד של החסידות ולשים קץ לחסידות. וחסל, און זי זאל שוין מעהר קיין תחיית המתים נישט אויפשטיין... (ושהיא לא תקום יותר בתחיית המתים). בני אדם טועים בענין ספר האגדה. אני לא באתי לפתוח – כי אם לחתום, לסיים, להפסיק, לשים קץ לאגדה!!

בעל שם טוב, על התורה, סאטמאר תש"ג, הסכמות

כידוע המעשה שרבינו הקדוש והנורא מרן אלימלך מליזענסק זיע"א ועכ"י הי' לו צער גדול מדוע לא הכיר את הבעש"ט. והי' לו על זה השתוקקות נפלאה לראותו. ופ"א הדפיקו בחלוננו בחצות הלילה שכעת יוכל לראות את הבעש"ט הקדוש. וכנגד ביתו הי' הר נמוך וראה עליו אש גדול מתלקחת ובתוך האש כדמות אדם. ואמרו לו שזה הוא הבעש"ט הקדוש. ואח"כ נתפוצץ האש על ששים ריבוי ניצוצין ובכל ניצוץ הי' דמותו של הבעש"ט הקדוש